

**ทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม :
กรณีศึกษาชุมชนบ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง**
**Social Capital in Participatory Management of Mangrove Forest :
Case Study in Baan Namrab Community, Bangsak Sub-District,
Kantang District, Trang Province**

อภิชาติ หนูน้อย^{1*} โสวัตรี ณ ถลาง² และ สุรินทร์ อ้นพรหม³
Apichat Nunoi^{1*}, Sowatree Nathalang² and Surin Onprom³

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชน ซึ่งมี ส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการ ป่าชายเลนอย่าง มีส่วนร่วม และเพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลน อย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพควบคู่กับเชิงปริมาณ การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) การสังเกต แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และใช้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) ซึ่งเป็นแกนนำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชน จำนวน 7 กลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการจำแนกและจัดหมวดหมู่ ของข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูล ตีความหมายเพื่อนำไปสู่ข้อสรุป สำหรับ การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้การสัมภาษณ์ แบบ มีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล หัวหน้าครัวเรือน ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 195 ราย วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย

¹ ศูนย์การศึกษาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เลขที่ 50 ถนนงามวงศ์วาน เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

¹ Sustainable Land Use and Natural Resource Management Center, Kasetsart University, 50 Ngamwongwan Rd., Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand.

² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เลขที่ 50 ถนนงามวงศ์วาน เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

² Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, 50 Ngamwongwan Rd., Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand.

³ ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เลขที่ 50 ถนนงามวงศ์วาน เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

³ Department of forest management, Faculty of forestry, Kasetsart University, 50 Ngamwongwan Rd., Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand.

* ผู้นิพนธ์ประสานงาน ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Corresponding author, e-mail): takdmcr@hotmail.com Tel: 08 9500 7442

จากการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านน้ำราบมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยต่อบทบาทของทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ตามลำดับ ดังนี้ ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ด้านป่าชายเลนที่มีศักยภาพเท่ากับ 1.81 การมีส่วนร่วมกันของคน ในชุมชนถึงความสำคัญของป่าชายเลน เท่ากับ 1.80 ความเสมอภาคในการเข้าร่วม

กิจกรรมด้านป่าชายเลนของคนในชุมชน เท่ากับ 1.77 ความไว้วางใจซึ่งกันและกันต่อการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์และผู้นำกลุ่ม เท่ากับ 1.66 ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนทั้งภายในและภายนอกชุมชน เท่ากับ 1.63 การต่างตอบแทนกันของคนในชุมชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆของกลุ่มอนุรักษ์ เท่ากับ 1.51 ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน เท่ากับ 1.51 ศักยภาพของคนในชุมชนในการให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลน เท่ากับ 1.51 โดยมีปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน และคนในชุมชน สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากร ทางธรรมชาติ การสนับสนุนจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้น แนวทางในการที่จะเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนได้นั้น ควรเริ่มจากการเสริมสร้างศักยภาพของปัจจัยทั้งภายในและปัจจัยภายนอกเป็นส่วนสำคัญซึ่งหากทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งจะส่งผลให้การจัดการป่าชายเลนของชุมชนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, การจัดการป่าชายเลน, การมีส่วนร่วมของชุมชน

ABSTRACT

The purposes of this study were to explore the role of existing social capital which is regarded as an important component of participatory management of mangrove forest in Baan Namrab community, to examine factors in mobilizing the social capital in the participatory management and to provide guidance for enhancing social capital for the effectiveness and sustainability of participatory management. The qualitative data was collected by conducting participatory and non-participatory observations, focus groups discussion and in-depth interviews of 7 core leaders of 7 mangrove conservation groups. Analysis of qualitative data demands categorization and interpretation and we arrived at conclusions. The quantitative data collection was conducted by using the structured interviews. Interview forms were administered to 195 chiefs of households as a target sample. Descriptive statistics was used to present quantitative descriptions of data such as percentage and mean.

Findings revealed that Baan Namrab community has level of average opinion toward the role of social capital in the participatory management of mangrove forest as follows capable leaders has score of 1.81,

public awareness of the importance of mangrove forest has score of 1.80, equality of participation has score of 1.77, inter-personal trust between mangrove conservation group members and their leader has score of 1.66, social networks within and outside the community has score of 1.63, mutually beneficial collective action of participating members has score of 1.51, knowledge and wisdom of the community on the conservation of mangrove forest has score of 1.51 and capable people in community has score of 1.51. The results of this study also showed some internal and external factors of social capital mobilization. Leaders and members of the community, serving as internal factors, contributed to the community's social capital, whereas the social, economic and natural resources invincibility including the support from institutions of government, local authorities and private sectors were the external factors. The study recommends that guidance to enhance social capital would start from strengthening internal and external factors. Social capital when enhanced and strengthened can improve the effectiveness and sustainability of management of mangrove forest building on the community's participation to work together to address their common needs.

Key words: social capital, mangrove forest management, community participation

บทนำ

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นปัจจัยในการผลิตอย่างไม่มีขีดจำกัด ส่งผลต่อฐานทรัพยากรทั้งในระดับประเทศและในระดับชุมชน มีผลให้ชุมชนจำนวนมากต้องประสบปัญหาความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรในชุมชน ป่าชายเลนก็เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเช่นเดียวกัน มีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการพัฒนาที่ดินชายฝั่งเพื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ การขายตัวของชุมชนชายฝั่ง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนา และการระบายของเสียและสิ่งปฏิกูลลงสู่ชายฝั่งทะเลได้ส่งผลให้ป่าชายเลนที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว (สนิท, 2542) และหากจะจำแนกสภาพปัญหาป่าชายเลนของ

ประเทศไทย ตามสภาพพื้นที่ (สมศักดิ์, 2552) ได้จำแนกสภาพปัญหาป่าชายเลนไว้ดังนี้

1. พื้นที่ป่าชายเลนที่ยังคงมีความสมบูรณ์อยู่แต่มีบางส่วนที่ราษฎรเข้าไปอาศัยและใช้ประโยชน์ พบมากในพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ได้แก่ จังหวัดระนอง พังงา กระบี่ ตรัง สตูล และภูเก็ต
2. พื้นที่ป่าชายเลนที่มีราษฎรเข้าไปบุกรุกครอบครองและเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการเลี้ยงกุ้ง พบมากในพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดระยองและจันทบุรี บริเวณภาคใต้ฝั่ง อ่าวไทย ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราช
3. พื้นที่ป่าชายเลนที่มีราษฎรเข้าไปบุกรุกครอบครองและมีปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง พบมากในบริเวณอ่าวไทยตอนบน ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม และจังหวัดเพชรบุรี

จากสภาพปัญหาดังกล่าวภาครัฐได้มีการแก้ไขปัญหาด้านป้าชายเลนมาโดยตลอด โดยใช้มาตรการทางการปกครองออกเป็นมติคณะรัฐมนตรีจำนวนมาก แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการลดลงของพื้นที่ป้าชายเลนได้ ภาครัฐจึงได้จัดทำยุทธศาสตร์การจัดการป้าชายเลนของประเทศไทยเพื่อเป็นการกำหนดทิศทางและแนวทางการจัดการทรัพยากรป้าชายเลนอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการจัดการป้าชายเลน เพื่อเป็นแนวทางลดความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเห็นว่าชุมชนใดที่มีการจัดการทรัพยากรที่ถูกต้องและเหมาะสมก็จะทำให้ชุมชนนั้นมีทรัพยากรในชุมชนใช้อย่างยั่งยืน (สมศักดิ์, 2552) อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป้าชายเลนให้เกิดความยั่งยืนได้นั้นต้องอาศัยปัจจัยที่จะทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากการตรวจเอกสารผู้วิจัยจึงได้สังเกตเห็นความสำคัญของทุนทางสังคมว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนของชุมชนในการจัดการป้าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม วรวิภา (2548) ได้อธิบายว่าทุนทางสังคมจะทำให้ชุมชนมีพลังเพียงพอที่จะขับเคลื่อนชุมชนให้ทำกิจกรรมต่างๆ ได้ และเห็นว่าทุนทางสังคมเป็นคุณค่าเดิมที่มีอยู่ในสังคมไทย ทุนทางสังคมจะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป สังคมใดมีทุนทางสังคมในระดับเข้มข้นก็จะส่งผลดีต่อการดำเนินงานในด้านต่างๆ นอกจากนั้น Putnam (1993) ได้อธิบายว่า ทุนทางสังคมจะทำให้ชุมชนเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่างๆ

ของชุมชน และทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกันของคนในชุมชน

ชุมชนบ้านน้ำราบเป็นชุมชนมุสลิมที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันของตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ในอดีตเคยประสบปัญหาป้าชายเลนถูกบุกรุกทำลายจนเกิดความเสื่อมโทรมจากกระแสของการพัฒนาและนโยบายของรัฐ โดยในช่วงปี พ.ศ. 2504-2542 ภาครัฐโดยกรมป่าไม้เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการป้าชายเลนของชุมชน สถานการณ์ป้าชายเลนของชุมชนบ้านน้ำราบในช่วงเวลาดังกล่าวต้องประสบปัญหาป้าชายเลนถูกบุกรุกทำลายจนเกิดความเสื่อมโทรมเนื่องจากกระแสของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1- 3 ช่วงปี พ.ศ. 2504-2519 ที่มุ่งพัฒนาความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ในช่วงปี พ.ศ. 2511-2535 ภาครัฐได้มีนโยบายให้สัมปทานทำไม้ป้าชายเลนแก่ภาคเอกชนเพื่อการเผาถ่าน ทำให้นายทุนต่างพื้นที่เข้ามาตัดไม้ป้าชายเลนและสร้างเตาถ่านขนาดใหญ่ในชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2540 ภาครัฐได้มีนโยบายส่งเสริมให้การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง โดยเฉพาะกุ้งกุลาดำเพื่อการส่งออกสร้างรายได้ให้กับประเทศ พื้นที่ป้าชายเลนบ้านน้ำราบจำนวนมากได้ถูกใช้ประโยชน์และบุกรุกทำลายเพื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ความเสื่อมโทรมของป้าชายเลนได้ส่งผลกระทบต่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2543 ชุมชนบ้านน้ำราบเริ่มมีพัฒนาการในการจัดการป้าชายเลนของชุมชน โดยได้เริ่มตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของป้าชายเลนซึ่งเป็นฐานทรัพยากรของชุมชนที่สำคัญ ในการดำรงชีพ

คนในชุมชน ได้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนที่เคยเสื่อมโทรมให้กลับมาคงความอุดมสมบูรณ์ โดยระยะแรกยังไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากแกนนำยังขาดประสบการณ์ สมาชิกยังไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนในปี พ.ศ. 2547 ชุมชนได้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่อื่นและการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ตลอดจนการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนบ้านน้ำราบจากที่เคยเสื่อมโทรมได้รับการดูแลรักษาจนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ในช่วงปี พ.ศ. 2550-ปัจจุบัน ชุมชนบ้านน้ำราบได้กลายเป็นแหล่งศึกษาดูงานของชุมชนอื่นๆ และเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านป่าชายเลนให้กับคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงซึ่งคนในชุมชนเห็นว่าความสำเร็จดังกล่าวยังไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริงในการจัดการป่าชายเลนของชุมชน เป็นความสำเร็จเพียงแค่เริ่มต้นเท่านั้น การจัดการป่าชายเลนของชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายที่แท้จริงที่คนในชุมชนอยากให้เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการจัดการป่าชายเลนของชุมชนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนนั้น ทูทางสังคมเข้ามามีบทบาทอย่างไร ปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทูทางสังคม และแนวทางการเสริมสร้างทูทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนเป็นอย่างไร ซึ่งผลการวิจัยจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทของทูทางสังคมในบริบทที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นองค์ความรู้สำหรับชุมชนชายฝั่งอื่นๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชายเลนระดับชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของทูทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทูทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม
3. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างทูทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ทูทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านน้ำราบ ตำบลบางตึก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) ร่วมกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research Method) โดยมีรายละเอียดวิธีการศึกษาดังนี้

1. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) โดยใช้แบบนำการสัมภาษณ์ (Interview Guide) ดังนี้

1.1 แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน จำนวน 7 กลุ่ม ได้แก่ ประธานกลุ่มประมงพื้นบ้าน ประธานกลุ่มจัดการป่าชายเลน ประธานกลุ่มปฏิบัติการเฉพาะกิจเฝ้าระวังรักษาทะเล ประธานกลุ่มออมทรัพย์ประมงพื้นบ้าน ประธานกลุ่มอยู่ซ่อมและสร้างเรือ ประธานกลุ่มธนาคารปูม้า และ

ประธานกลุ่มสตรีบ้านน้ำราบ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในประเด็นการศึกษา ได้แก่ บทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม และแนวทางการเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

1.2 ภาคส่วนต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ได้แก่ สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 40 (บางสัก) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง องค์การบริหารส่วนตำบลบางสัก ธาราการออมสิน (สาขากันตัง) มูลนิธิอันดามัน ในประเด็นการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

2. วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research Method) ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการศึกษาในประเด็นความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อบทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชนซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม

2.1 ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ หัวหน้าครัวเรือนหรือผู้แทนหัวหน้าครัวเรือนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบางสัก พบว่าชุมชนบ้านน้ำราบมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น จำนวน 394 ครัวเรือน

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้หาขนาดของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้ตารางสำเร็จรูปตามวิธีการของ Krejcie and Morgan (1970) ซึ่งมี

ระดับค่าความเชื่อมั่นที่ 95 % ดังนั้น ขนาดของกลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 195 ครัวเรือน

2.3 การสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มรายชื่อหัวหน้าครัวเรือนแบบอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยการจับสลากรายชื่อแล้วใส่คืนจนครบจำนวน 195 ตัวอย่าง แล้วดำเนินการเก็บข้อมูลตามรายชื่อ

3. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) จัดหมวดหมู่ของข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูลและตีความหมายของข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อสรุปตามแนวทางของ สุกงาศ์ (2557)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้จากวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยจะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Description Statistics) ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และหาระดับความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อบทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชนซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ และกำหนดค่าน้ำหนักตามวิธีของ Likert (ธานีบุตร, 2553) คือ เห็นด้วย ระดับคะแนนเท่ากับ 2 ช่วงคะแนนเฉลี่ย 1.33-2.00 ไม่แน่ใจ ระดับคะแนนเท่ากับ 1 ช่วงคะแนนเฉลี่ย 0.67-1.32 ไม่เห็นด้วย ระดับคะแนนเท่ากับ 0 ช่วงคะแนนเฉลี่ย 0.00-0.66

ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล

บทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม

ทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชนบ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรังซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วยความไว้วางใจซึ่งกันและกันต่อการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์และ

ผู้นำกลุ่ม การต่างตอบแทนกันของคนในชุมชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ความสัมพันธเชิงเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน ความเสมอภาคในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลนของคนในชุมชน ศักยภาพของคนในชุมชนในการให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลน ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ด้านป่าชายเลนที่มีศักยภาพ และการมีส่วนร่วมกันของคนในชุมชนถึงความสำคัญของป่าชายเลนและกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อบทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชนซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมตามลำดับ ดังนี้

1. ความคิดเห็นในด้านศักยภาพของผู้นำของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.81 โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนต้องมีความเสียสละ และไม่จำเป็นต้องผู้ใหญ่นำ กำนัน หรือ อบต. อาจเป็นชาวบ้านที่มีความรู้และเข้าใจปัญหาป่าชายเลนของชุมชนเป็นอย่างดี และสามารถดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการป่าชายเลนของชุมชนได้ผู้นำมีส่วนสำคัญอย่างมากที่จะทำให้งิจกรรมด้านการจัดการป่าชายเลนของชุมชนเกิดความสำเร็จ การตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลนมักจะพิจารณาจากผู้นำกลุ่มเป็นอันดับแรก และผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนเป็นผู้มีความรู้ความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับสามารถแก้ไขปัญหาและประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ได้

2. ความคิดเห็นในด้านการมีส่วนร่วมกันของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.80 โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าคนในชุมชนเกิด

ความตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลนเนื่องจากเคยได้รับผลกระทบจากการที่ป่าชายเลนถูกทำลาย ป่าชายเลนของชุมชนเป็นแหล่งพึ่งพิงเพื่อการดำรงชีพที่สำคัญ คนในชุมชนจึงเกิดความหวงแหนเมื่อได้รับรู้ข่าวสารปัญหาป่าชายเลนจะรับฟังและร่วมหาแนวทางแก้ไขปัญหายุ่เสมอ คนในชุมชนต้องการรักษาป่าชายเลนไว้ให้คนรุ่นถัดไป แต่ไม่เห็นด้วยว่าการดูแลรักษาป่าชายเลนของชุมชนเป็นหน้าที่ของกลุ่มอนุรักษ์เท่านั้น

3. ความคิดเห็นด้านความเสมอภาคของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.77 โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าสามารถเข้าร่วมกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนได้ทุกกลุ่ม และคนชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลนจะสามารถใช้ประโยชน์จากป่าใช้สอยของชุมชนได้เท่าเทียมกัน แต่ไม่เห็นด้วยว่าข่าวสารด้านป่าชายเลน สามารถรับรู้ข่าวสารได้เฉพาะผู้นำกลุ่มคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกกลุ่มเท่านั้น หากไม่ได้เป็นสมาชิกจะถูกกีดกันไม่ให้รับรู้ข่าวสารด้านป่าชายเลน และการเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมด้านป่าชายเลนจะให้โอกาสเฉพาะคนที่เป็สมาชิกกลุ่มเท่านั้น

4. ความคิดเห็นด้านการไว้วางใจของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.66 โดยส่วนใหญ่มีความไว้วางใจต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของคณะกรรมการ ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มอนุรักษ์ศักยภาพของผู้นำกลุ่มการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์และมีความไว้วางใจกันของคนในชุมชนส่งผลให้การจัดการป่าชายเลนของชุมชนประสบความสำเร็จเป็นแหล่งศึกษาดูงานของคนในชุมชนอื่นๆ

5. ความคิดเห็นด้านความสัมพันธเชิงเครือข่ายของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.63

โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าเป็นเครือข่ายกันของคนในชุมชนมีผลให้การดำเนินกิจกรรมด้านปายาเลนเป็นไปด้วยดีความเป็นพวกพ้อง เพื่อนฝูง ทำให้ตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมด้านปายาเลนชุมชนจะประสบความสำเร็จในการจัดการปายาเลนจำเป็นต้องมีเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชนและความเป็นพวกพ้อง เพื่อนฝูง เครือญาติ มีส่วนสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการปายาเลนของชุมชนประสบความสำเร็จ แต่ไม่เห็นด้วยว่าเป็นเครือข่ายกันของคนในชุมชน มีผลให้การดำเนินกิจกรรมด้านปายาเลนเป็นไปด้วยดี

6. ความคิดเห็นด้านความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการปายาเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.51 โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าหน่วยงานต่างๆ มักเข้ามาให้ความรู้แก่ชุมชนอยู่เสมอ เมื่อได้รับความรู้ด้านปายาเลนจะมีความเข้าใจเรื่องปายาเลนเพิ่มมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านปายาเลนกับคนในชุมชน มีการใช้ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดมาช่วยในการแก้ปัญหาด้านปายาเลน มีความสนใจและค้นหาความรู้เกี่ยวกับปายาเลนด้วยตัวเอง มีความรู้เกี่ยวกับปายาเลนด้านระบบนิเวศปายาเลนได้แก่ พันธุ์ไม้ปายาเลน การสังเกตน้ำขึ้นน้ำลง ชนิดสัตว์น้ำ มีความรู้เกี่ยวกับปายาเลนด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟู ได้แก่ การปลูก การแบ่งเขตปายาเลน การเฝ้าระวังการบุกรุก มีความรู้ด้านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ ได้แก่ กิจกรรมกลุ่ม กฐระเบียบ ข้อบังคับ การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ การดำรงชีพที่ต้องพึ่งพิงปายาเลน ทำให้เกิดประสบการณ์และความรู้ด้านปายาเลนประสบการณ์และความรู้ด้านปายาเลนส่วนหนึ่งได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่า

7. ความคิดเห็นด้านศักยภาพของคนในชุมชนในการจัดการปายาเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.51 โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดการปายาเลนของชุมชนและมักจะเข้าร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ หากหน่วยงานรัฐเข้ามาขอความร่วมมือให้ช่วยกันอนุรักษ์ปายาเลนของชุมชนมักจะให้ความร่วมมืออย่างดี ปัญหาด้านปายาเลนของชุมชนจะถูกให้ความสำคัญอยู่เสมอและคนในชุมชนมักจะปรึกษาพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

8. ความคิดเห็นด้านการต่างตอบแทนกันของชุมชนในการจัดการปายาเลนอยู่ในระดับเห็นด้วย ซึ่งมีระดับความคิดเห็นเฉลี่ยเท่ากับ 1.51 โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปายาเลนจะสามารถใช้ประโยชน์จากป่าใช้สอยของชุมชน สามารถซื้อเครื่องมือประมงจากกลุ่มในราคาที่ถูกและในบางโอกาสมีการเสียดสละทรัพย์สินวัสดุอุปกรณ์ เพื่อต้องการให้การดำเนินกิจกรรมด้านปายาเลนประสบความสำเร็จโดยไม่หวังผลตอบแทน และไม่เห็นด้วยว่าหากไม่ได้รับผลตอบแทนจะไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านปายาเลน

ปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการปายาเลนอย่างมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำราบในการจัดการปายาเลนอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย

1. ปัจจัยภายใน

1.1 ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ปายาเลน
การมีส่วนร่วมในการจัดการปายาเลน

ของชุมชนบ้านน้ำราบอยู่บนพื้นฐานของการรวมตัวกันของคนในชุมชนและจัดตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ ได้แก่ กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มจัดการป่าชายเลน กลุ่มปฏิบัติการเฉพาะกิจเฝ้าระวังรักษาทะเลกลุ่มออมทรัพย์ประมงพื้นบ้าน กลุ่มอยู่อาศัยและสร้างเรือ กลุ่มธนาคารปูม้า และกลุ่มสตรีบ้านน้ำราบถึงแม้ว่าแต่ละกลุ่มจะมีรูปแบบการดำเนินงานกิจกรรมที่แตกต่างกัน แต่มีภารกิจร่วมกันคือการรักษาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมถึงป่าชายเลนของชุมชนให้คงความสมบูรณ์ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมพันธ์(2540) ซึ่งได้กล่าวว่า การรวมตัวของประชาชนในชุมชนมีการเรียนรู้ การแก้ไขปัญหาพร้อมกัน จะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และสามารถจัดการผลกระทบภายนอกที่เข้าสู่ชุมชน ได้และคนในชุมชนเห็นว่าการเลือกผู้นำหรือกลุ่มแกนนำ มีความรู้ น่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับและมีความเสียสละสามารถแก้ไขปัญหาและประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ได้ จะมีส่วนสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การจัดการป่าชายเลนของชุมชนประสบความสำเร็จ

1.2 คนในชุมชน

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนบ้านน้ำราบ เกิดจากการที่คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันและตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลน ซึ่งในอดีตเคยถูกทำลายจนเกิดความเสื่อมโทรมจากการที่ภาครัฐเปิดให้มีการสัมปทานทำไม้ผาก่านและส่งเสริมการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ชายฝั่ง ประกอบกับในปลายปี พ.ศ. 2547 ป่าชายเลนบ้านน้ำราบช่วยลดความรุนแรงจากภัยพิบัติสึนามิ ชุมชนบ้านน้ำราบได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ดังกล่าวอย่างมาก ส่งผลให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญและเกิดความหวงแหน

ป่าชายเลนของชุมชนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนได้รู้ข่าวสารหรือปัญหาด้านป่าชายเลน จะร่วมหาทางแก้ไขปัญหาและเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลนของชุมชนอยู่เสมอ

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ

ระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504-2542 ภาครัฐโดยกรมป่าไม้เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ช่วงเวลาดังกล่าวชุมชนบ้านน้ำราบประสบปัญหาป่าชายเลนถูกบุกรุกทำลายจนเกิดความเสื่อมโทรมเนื่องจากกระแสของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-3 ช่วงปี พ.ศ. 2504-2519 ที่มุ่งพัฒนาความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน อีกทั้งในช่วงปี พ.ศ. 2511-2535 ภาครัฐได้มีนโยบายให้สัมปทานทำไม้ป่าชายเลนแก่ภาคเอกชนเพื่อการเผาถ่าน ทำให้นายทุนต่างพื้นที่เข้ามาตัดไม้ป่าชายเลนและสร้างเตาถ่านขนาดใหญ่ในชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2540 ภาครัฐได้มีนโยบายส่งเสริมให้การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง โดยเฉพาะกุ้งกุลาดำเพื่อการส่งออกสร้างรายได้ให้กับประเทศ พื้นที่ป่าชายเลนบ้านน้ำราบจำนวนมากได้ถูกใช้ประโยชน์และบุกรุกทำลายเพื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนได้ส่งผลกระทบต่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนบ้านน้ำราบจึงเกิดจากการที่คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันและตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนในอดีตซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ของชุมชนสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ Jones (2010) ซึ่งได้ศึกษาการขับเคลื่อนของประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยอิทธิพลของทุนทางสังคมพบว่า การมีส่วนร่วมกันของประชาชนเป็นทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

2.2 การสนับสนุนจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

การสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งในด้านงบประมาณ ความรู้ด้านวิชาการ หรือการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนซึ่งจะมีส่วนสำคัญอย่างมากในการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีความเข้มแข็งและเมื่อทุนทางสังคมดังกล่าวเกิดความเข้มแข็ง จะส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้านป่าชายเลนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมจะเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนตามมา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำราบในการจัดการป่าชายเลน ประกอบด้วย การสำรวจข้อมูลป่าชายเลน การจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้านป่าชายเลน การจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลน การกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชายเลน การกำหนดกติกาในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน การเฝ้าระวังและติดตามการบุกรุกและทำลายป่าชายเลน การสร้างเครือข่ายในการจัดการป่าชายเลน

แนวทางการเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

จากการศึกษาข้อมูลบทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมพบว่า ชุมชนบ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคม ประกอบด้วย ความไว้วางใจซึ่งกันและกันต่อการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ และผู้นำกลุ่ม การต่างตอบแทนกันของคนในชุมชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน ความเสมอภาคในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลนของคนในชุมชน ศักยภาพของคนในชุมชนในการให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลน ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ด้านป่าชายเลนที่มีศักยภาพ และการมีส่วนร่วมกันของคนในชุมชนถึงความสำคัญของป่าชายเลน โดยมีปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วยปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน และคนในชุมชน สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรทางธรรมชาติ การสนับสนุนจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน แนวทางในการที่จะเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนได้นั้น ควรเริ่มจากการเสริมสร้างศักยภาพของปัจจัยทั้งภายในและภายนอก เป็นส่วนสำคัญ ดังนี้

1. หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาพัฒนาศักยภาพของผู้นำกลุ่มและคนในชุมชน โดยการให้ความรู้ด้านปายาเลนอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสารด้านปายาเลน มีการอบรมหรือศึกษาดูงาน ในพื้นที่ชุมชนอื่นๆ จากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านน้ำราบ ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ซึ่งเริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ปายาเลน จนถึงปัจจุบันจะมีบุคลากรจากหน่วยงานต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง มูลนิธิอันดามัน สถานีพัฒนาทรัพยากรปายาเลน ที่ 40 (บางสัก) เข้ามาให้การช่วยเหลือ ในการถ่ายทอดความรู้ข่าวสารด้านปายาเลน ให้กับผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ปายาเลน และคนในชุมชน อย่างต่อเนื่อง

2. จากการศึกษาพบว่าปายาเลนของชุมชนบ้านน้ำราบในอดีตเคยประสบปัญหาปายาเลนถูกบุกรุกทำลายจนเกิดความเสื่อมโทรมจากกระแสของการพัฒนาและนโยบายของรัฐ โดยในช่วงปี พ.ศ. 2504-2542 ภาครัฐโดยกรมป่าไม้ เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการปายาเลนของชุมชน สถานการณ์ปายาเลนของชุมชนบ้านน้ำราบในช่วงเวลาดังกล่าวต้องประสบปัญหาปายาเลนถูกบุกรุกทำลายจนเกิดความเสื่อมโทรมเนื่องจากกระแสของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-3 ช่วงปี พ.ศ. 2504-2519 ที่มุ่งพัฒนาความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ในช่วงปี พ.ศ. 2511-2535 ภาครัฐได้มีนโยบายให้สัมปทานทำไม้ปายาเลนแก่ภาคเอกชนเพื่อการเผาถ่าน ทำให้นายทุนต่างพื้นที่เข้ามาตัดไม้ปายาเลน และสร้างเตาถ่านขนาดใหญ่ในชุมชน ในช่วง

ปี พ.ศ. 2535-2540 ภาครัฐได้มีนโยบายส่งเสริมให้การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง โดยเฉพาะกุ้งกุลาดำ เพื่อการส่งออกสร้างรายได้ให้กับประเทศพื้นที่ปายาเลนบ้านน้ำราบจำนวนมากได้ถูกใช้ประโยชน์และบุกรุกทำลายเพื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำและได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ความเสื่อมโทรมของปายาเลนได้ส่งผลกระทบต่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนซึ่งจากสภาพปัญหาข้างต้น หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ปายาเลน และคนในชุมชน ควรให้ความสำคัญในเรื่องการปลูกจิตสำนึก เพื่อให้คนในชุมชนและคนรุ่นหลังเกิดความตระหนัก และมีความสำนึกร่วมกันถึงปัญหาความเสื่อมโทรมปายาเลนในอดีตที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านน้ำราบ การปลูกจิตสำนึก การสร้างความตระหนักและมีความสำนึกร่วมกันถึงปัญหาปายาเลนอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้คนในชุมชนและคนรุ่นหลังเกิดความหวงแหนปายาเลนของชุมชน

3. การสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน ควรจะมีความต่อเนื่องในเรื่องของการให้ความช่วยเหลือ ทั้งทางด้านงบประมาณ ความรู้ด้านวิชาการ หรือการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ปายาเลนของชุมชน จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานต่างๆที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ ประกอบด้วย สถานีพัฒนาทรัพยากรปายาเลน ที่ 40 (บางสัก) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง องค์กรบริหารส่วนตำบลบางสัก ธนาคารออมสิน มูลนิธิอันดามัน มูลนิธิเอสซีจี เป็นต้น

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วม และเพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพควบคู่กับเชิงปริมาณ การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชนจำนวน 7 กลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการจำแนกและจัดหมวดหมู่ของข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูล ตีความหมายเพื่อนำไปสู่ข้อสรุป สำหรับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 195 ราย วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยผลการศึกษาพบว่า บทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏพบในชุมชนบ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมประกอบด้วย ความไว้วางใจ

ซึ่งกันและกันต่อการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ และผู้นำกลุ่มการต่างตอบแทนกันของคนในชุมชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน ความเสมอภาคในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลนของคนในชุมชน ศักยภาพของคนในชุมชนในการให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชายเลน ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ด้านป่าชายเลนที่มีศักยภาพ และการมีส่วนร่วมกันของคนในชุมชนถึงความสำคัญของป่าชายเลน โดยมีปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน และคนในชุมชน สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรทางธรรมชาติ การสนับสนุนจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นแนวทางในการที่จะเสริมสร้างทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนได้นั้น ควรเริ่มจากการเสริมสร้างศักยภาพของปัจจัยทั้งภายในและปัจจัยภายนอกเป็นส่วนสำคัญซึ่งหากทุนทางสังคมมีความเข้มแข็ง จะส่งผลให้กาจัดการป่าชายเลนของชุมชนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาทุนทางสังคมเพิ่มเติมในแง่ที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของชุมชน

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบทุนทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทของพื้นที่ใกล้เคียงกัน ผลการศึกษาจะแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

3. ควรจะมีการศึกษาทุนทางสังคมในแต่ละด้านว่ามีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนในแต่ละกิจกรรมอย่างไร

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โสวัตรี ณ ถลาง และอาจารย์ ดร.สุรินทร์ อ้นพรม ที่ให้คำปรึกษาและแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการจัดทำผลงานวิจัยและขอขอบพระคุณชุมชนบ้านน้ำราบ บุคลากรของสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 40 (บางสัก) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง องค์กรบริหารส่วนตำบลบางสัก ธนาคารออมสิน (สาขากันตัง) มูลนิธิอันดามัน ที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- ธานีรัตน์ ศิลป์จารุ. 2553. การวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS. เอสอาร์พรีนติ้ง, กรุงเทพฯ.
- วรวิฑูมิ โรมรัตน์พันธ์. 2548. ทุนทางสังคม. โรงพิมพ์เด็อนตุลา, กรุงเทพฯ.
- สนิท อักษรแก้ว. 2542. ป่าชายเลน...นิเวศและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- สมพันธ์ เตชะอธิก. 2540. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

- สมศักดิ์ พิริโยธา. 2552. ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนประเทศไทย. สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน, กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพฯ.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. 2557. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. คำนสุทธาการพิมพ์, กรุงเทพฯ.

- Jones, N. 2010. Environmental Activation of Citizens in the Context of Policy Agenda Formation and the Influence of Social Capital. *The Social Science Journal* 41(1): 121-136.
- Krejcie, R.V. and Morgan, D.W. 1970. Determining sample size for research activities. *Education and Psychological Measurement* 30: 607-610.
- Putnam, R. 1993. The Prosperous Community Social Capital and Public Life. *The American Prospect* 13: 35-42.